

¹³ Bydlowski A. Mogily w Yackowicy. — In.; Swiatowit. Warszawa, 1904, t. 6, s. 10, 13, 14, 16.

¹⁴ Бранденбург Н. Выписка из журнала раскопок курганов со скелетами в скорченном положении. — В кн.: Труды XI АС. М., 1901, с. 177, 178; Журнал раскопок Н. Е. Бранденбурга, с. 5—9, 17, 27, 28, 35, 36, 51, 74—76 та ін.

О. Є. ФІАЛКО

Кіммерійське поховання поблизу Молочного лиману

У 1983 р. Приазовською експедицією ІА АН УРСР поблизу с. Зелений Луг Акимівського району Запорізької області було розкопано поховання, впушене в курган доби бронзи. Курган висотою 2,30 м, діаметром 50 м знаходився в 0,5 км від краю високого правого берега Молочного лиману, неподалік місця впадіння р. Молочна в лиман. Поховання розташовувалося в 5 м на південний захід від центру кургану.

Поховальна споруда являла собою яму з підбоям. Вхідна яма, овальної в плані форми, орієнтована по лінії північний захід — південний схід, розмірами 2,60×1,10 м. Дно на глибині 3,80 м. Паралельно вхідній ямі, під північно-західною стінкою, було влаштовано підбій овальної в плані форми розмірами 3,10×1,25 м, підлога на глибині 4,05 м від 0. Склепіння підбоя завалилося, оскільки підбій було влаштовано в піщаному ґрунті, стінки камери збереглися на висоту лише 0,30 м від рівня підлоги. Небіжчик лежав на дні підбоя в дерев'яній домовині (рисунок, а). Домовина являла собою жолобоподібну дерев'яну конструкцію із загнутими боковими стінками. Під час розкопок товщина стінок дорівнювала 1,5 — 2,0 см. Домовину видовбано із цільного шматка дерева, торцеві стінки виготовлено з дощок, що закріплювалися вертикально, причому нижчі краї торцевих стінок виступали нижче дна домовини і відбилися у піщаній підлозі поховальної кераміки. Можливо, що торцеві стінки одночасно виконували функцію своєрідних ніжок, на зразок саркофага. Кістки небіжчика було перекрито дерев'яним тліном товщиною до 1 см, певно, це залишки кришки домовини. Кістяк лежав випростано на спині, орієнтований головою на північний захід, обличчям на північний схід, руки витягнуті вздовж кистяка, ступні кінцівками зведено одна до другої. В ногах, на кришці домовини, праворуч стояв ліпний кубок. Під правою рукою і стегном похованого зафіксовано фрагментовану залізну річ поганої збереженості. Ліворуч, під ребрами, трохи вище тазових кісток, виявлено ще одну фрагментовану залізну річ — круглої форми. На дно домовини було покладено очеретяну мату прямого плетіння. На підлозі підбоя, під домовиною, зафіксовано сліди крейдяної підсипки.

Опис речей.

1. Ліпний горщик з відігнутими назовні вінцями, невисокою шийкою, що поступово переходить в опуклий тулуб, сплюснене денце зовні має півсферичне заглиблення у центрі. Верхня частина тулуба прикрашена врізним орнаментом у вигляді двох паралельних горизонтальних ліній, від яких вершинами донизу спущені трикутники, створені подвійними врізними лініями; кожна вершина закінчується круглою ямкою. Над смугою орнаменту, в місці дотику сторін до основи трикутників, розміщено пари круглих ямок — вдавлень круглої палички. Поверхня посудини підлощена. Висота посудини 16,8 см, діаметр вінець 10,5 см, тулуба у найширшій частині — 17,7 см, заглиблення на дні — 3 см (рисунок, б).

2. Залізна довга вузька річ в дрібних уламках, метал дуже корозійний. Загальна довжина її становить близько 50 см. Збереглися лише два більш-менш великих уламки: один уламок стрижня, округлого в

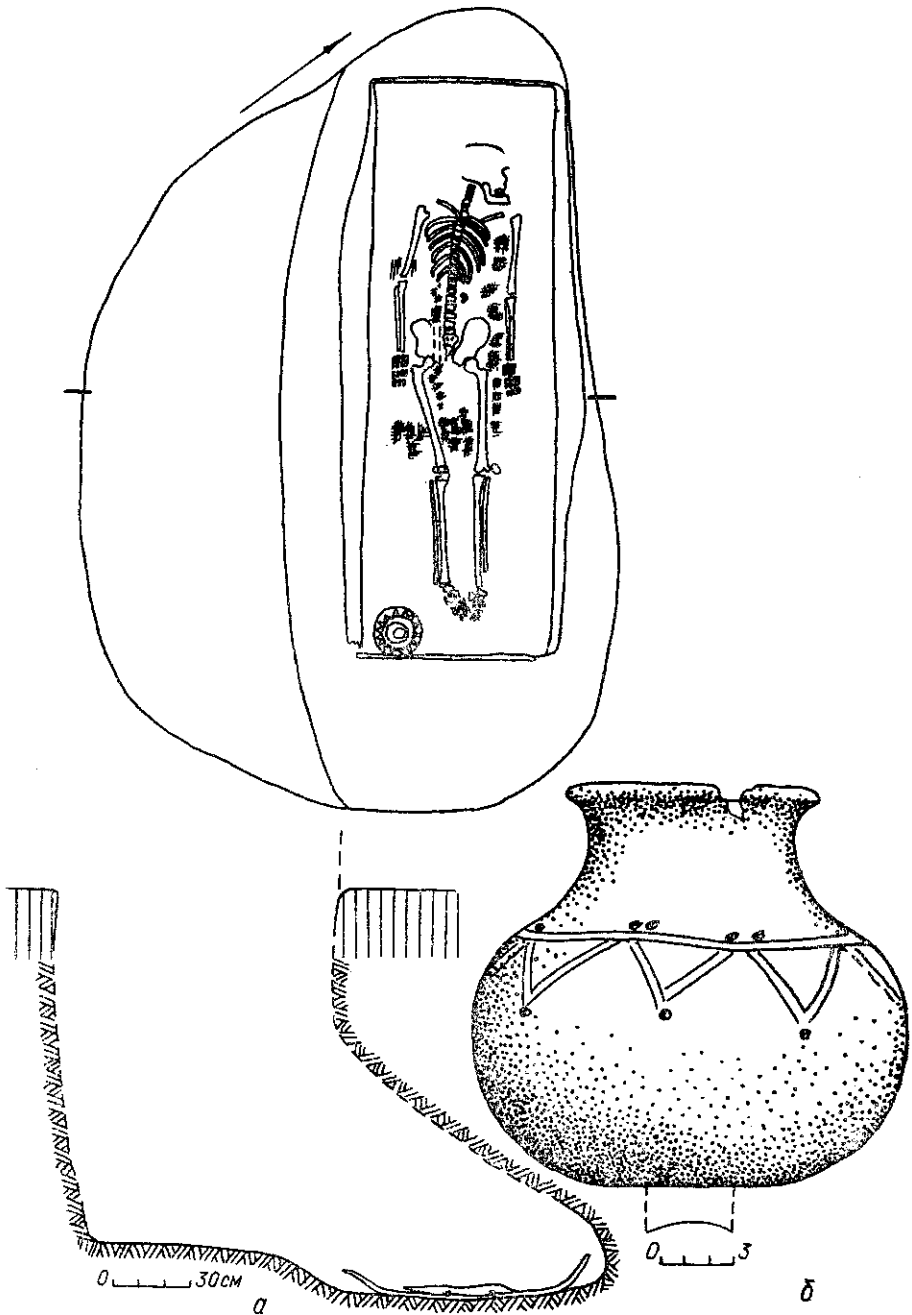

Рисунок. Кімерійське поховання біля Молочного лиману:
 а — план та розріз поховання; б — лісна посудина з поховання.

перетині, довжиною 4,8 см, завтовшки 2,3 см; другий уламок розмірами 5,0×2,7 см.

3. Фрагментована залізна річ кулястої форми з глухим отвором (збереглася не повністю). Діаметр кулі 4 см, отвору — 0,6.

Поховальна споруда, поховальний обряд і супроводжуючий інвентар дають нам підставу віднести поховання до пізнішого передкіфського періоду, а точніше — до новочеркаського ступеня.

Поховальна споруда — овальна в плані яма з підбоям, влаштованим під однією з довгих стін, довга і широка, розрахована на поховання в випростаному положенні. Для новочеркаського часу характерне

положення кістяка — випростане на боці, зрідка на спині¹. У нашому випадку положення, випростане на спині, пояснюється тим, що небіжчик лежав у дерев'яній домовині. Характерна й орієнтація кістяка у західному секторі (у нашому випадку — на північний захід).

Поховання небіжчиків у дерев'яних домовинах-саркофагах у киммерійців дуже рідкі. Залишки дерев'яної домовини зафіксовано в похованні № 1 кургану 8 поблизу с. Василівка Каховського району Херсонської області². На жаль, конструкцію його простежити не вдалося. В похованні № 5 кургану 40 неподалік с. Софіївка Каховського району Херсонської області збереглися залишки дерев'яного різного саркофага, складеного з довгих та коротких дощок, прикрашених різним лінійчастим орнаментом³. Дерев'яна домовина з поховання Зеленолузького кургану прямих аналогій у синхронних за часом похованнях поки що не має. На основі конструктивних особливостей, зокрема торцевих стінок, що виконували одноразово функцію ніжок, домовину слід віднести до категорії саркофагів.

Лощені кубки, прикрашені смугою врізного орнаменту, створеного різноманітними геометричними фігурами, головним чином трикутниками та короткими прямокутниками, неодноразово траплялися в похованнях пізнішого передскіфського періоду на території причорноморських степів⁴. Як декоративний елемент в орнаменті цих посудин використовувалися вдавлення та відбитки невеликого в діаметрі круглого штампа⁵. Близькі до нашої посудини аналогії виявлено в похованні № 2 кургану 11 Вільно-Грушевської курганної групи⁶, похованні № 1 кургану поблизу с. Південне Білгород-Дністровського району Одеської області⁷, похованні № 2 кургану 40 неподалік с. Софіївка Каховського району Херсонської області⁸, похованні № 6 кургану 4 курганної групи VII поблизу с. Ковалівка Миколаївського району Миколаївської області⁹, похованні № 5 кургану 1 неподалік с. Великодолинське Овідіопольського району Одеської області¹⁰. Всі вищезазначені поховання з лощеними орнаментованими кубками відносяться до новочеркаського ступеня.

В чоловічих похованнях цього часу на поясі небіжчика знаходять, як правило, речі бойового спорядження — меч або кинджал, брусок, ніж. Розміри та розміщення знайдених у похованні Зеленолузького кургану залізних речей, незважаючи на їх фрагментарність, дають можливість інтерпретувати їх як цільнозалізний меч з круглим або овальним у перетині державом та кулястим навершям.

На підставі аналізу поховального обряду, інвентаря, а також приведених їм аналогій можна віднести поховання в кургані поблизу с. Зелений Луг до степових киммерійських пам'яток новочеркаського типу і датувати його 750—650 рр. до н. е.¹¹

Е. Е. ФІАЛКО

Киммерійское погребение вблизи Молочного лимана

Резюме

В 1983 г. Приазовской экспедицией ИА АН УССР у с. Зеленый Луг Акимовского района Запорожской области в кургане эпохи бронзы открыто впускное киммерийское погребение. Тип погребального сооружения (длинная яма с подбоем), погребальный обряд (трупоположение, вытянуто на спине, ориентировано головой на северо-запад), сопровождающий инвентарь (подлощенный орнаментированный кубок и цельножелезный меч) позволяют отнести погребение к новочеркасскому типу и датировать его 750—650 гг. до н. э.

¹ Тереножкин А. И. Киммерийцы. — Киев, 1976, с. 98.

² Кубышев А. И. Отчет о работе Херсонской археологической экспедиции ИА АН УССР в зоне строительства Каховской оросительной системы в 1977 г. — Архив ИА АН УССР, инв. № 1977/23, с. 29—30.

³ Мурзін В. Ю. Поховання VIII — початку VII ст. до н. е. на Херсонщині. — Археологія, 1977, 22, с. 75.

⁴ Ильинская В. А. Раннескифские курганы бассейна р. Тясмин. — Киев, 1975, с. 71.

- ⁵ Гаврилюк Н. А. Лощеная керамика степных погребений предскифского времени. — В кн.: Памятники древних культур Северного Причерноморья. Киев, 1979, с. 38.
- ⁶ Телегин Д. Я., Братченко С. Н., Смирнов С. В. Вильно-Грушевская курганная группа и курган на территории Запорожской опытной станции. — В кн.: Вильнянские курганы в Днепровском Надпорожье. Киев, 1977, с. 118, рис. 10, 2.
- ⁷ Черняков И. Т. Новые находки эпохи бронзы и раннего железа на Одесчине. — АИУ 1968 г. 1971, вып. 3, с. 138, рис. 3, 4.
- ⁸ Ильинская В. А. Указ. соч., с. 132, рис. 15, 6.
- ⁹ Гаврилюк Н. А. Указ. соч., с. 31, рис. 6, 10.
- ¹⁰ Субботин Л. В., Черняков И. Т., Ядвичук В. И. Некоторые проблемы древнейшей истории Северо-Западного Причерноморья. — МАСП, 1976, вып. 8, с. 193.
- ¹¹ Тереножкин А. И. Указ. соч., с. 208.

В. А. КУТАЙСОВ

Житловий комплекс IV—II ст. до н. е. в Керкінітіді

Дана стаття присвячена публікації повністю дослідженого житлового приміщення Керкінітіди третьої чверті IV — другої половини II ст. до н. е. Будівля знаходилася у східному кутку одного з кварталів міста*. З південно-східного його боку проходила поперечна вулиця, з протилежного — невеликий провулок, який закінчувався тупиком; південно-західний край будівлі примикав до суміжного будинку. Північно-східна зовнішня стіна комплексу орієнтована паралельно ділянці кріпосної стіни й розташована на відстані 4,5—5,0 м від останньої. Простір між кріпосною стіною та будинком був незабудованим.

Житлова споруда мала прямокутну форму площею близько 200 м² (9,7—11,0×18,5—18,19 м). За будинком виступало подвір'я (до 1 м), що знаходилося у центральній частині комплексу і займало близько 15% площі забудови. На думку С. Д. Крижицького, великі двори біля приміщень у Північному Причорномор'ї свідчили про активну господарську або виробничу діяльність господарів¹.

Відносно подвір'я Г-подібно розміщувалися шість житлових та господарчих споруд, згрупованих в одне приміщення й відповідно перекритих єдиним черепичним дахом. Причому з північно-східного його боку вони розташовувалися в два ряди (№ 82—85), з південно-східного — в один (№ 80—81). Судячи за збереженими одвірками, лише дві кімнати (№ 81, 83) мали безпосередні виходи у двір, отже, були прохідними, інші приміщення — внутрішні: потрапити до них можна було через згадані вище кімнати, тобто тут простежується об'єднання рівнозначно паралельного — відносно двору — і послідовно-ієрархічного — відносно приміщень № 82—85 — принципів планування². Вода, що стікала з дахів, спочатку збиралася у цистерну, пізніше виводилася в міський водостік. Крім того, в західному кутку комплексу, можливо, знаходилося ще одне окреме приміщення, що розташовувалося між кладкою № 210 та вимосткою вхідного коридора. Це підтверджується відсутністю тут вимостки плитами.

Будівля була сирцево-кам'яною: залишки її кам'яних вимосток та цоколів перекривалися розвалами сирцевих стін потужністю 0,40—0,60 м, місцями — 0,80 м. Від кам'яних цоколів збереглися переважно фундаментні ряди шириною 0,45—0,50 м. Їх верхні частини були вибрані наприкінці II ст. до н. е., на що вказують сліди вибирання у вигляді траншей, виритих над стінами, заповненими золістим ґрунтом або супіском. Судячи за відкритими фрагментами цоколів в кладках № 216, 221, 223, їх лицьові частини завширшки 0,40—0,50 м на 0,50—0,60 м

* Будинок № 13 згідно з нумерацією житлових будівель Керкінітіди, відкритих у 1980—1982 рр.; нумерація приміщень та кладок єдина для всієї ділянки розкопок. При написанні даної статті автор користувався консультацією доктора архітектури С. Д. Крижицького, за що висловлює йому щире подяку.